

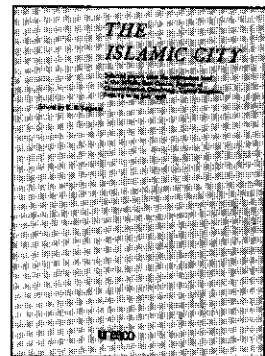
تاریخ شهر و شهرنشینی

در جوامع اسلامی

○ دکتر شهرام یوسفی فر

اشاره:

اگر مطالعه‌ای درباره موضوع پژوهی (یا مسئله‌شناسی) تطبیقی در حوزه مطالعات تاریخی ایران و سایر کشورهای توسعه یافته صورت گیرد، نکات و دریافت‌های بسیار آموزنده‌ای در برخواهد داشت. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های «موضوع پژوهی» مطالعات تاریخی غیرایرانی، عطف توجه جدی آنها به امر تأثیرگذاری در «وضعیت موجود» پدیده در دست مطالعه است. این خصیلت، به شدت مطالعات موضوعات تاریخی را فایده‌مند و مثمر می‌کند. از جمله فواید این رویکرد، انتقال مستمر و شتابان تجربیات، میراث و دستاوردهای تمدنی - فرهنگی کشورها و جوامع مختلف، به حوزه فرهنگی جوامع توسعه یافته (= جوامع اروپایی و سایر کشورهای توسعه یافته) است. مطالعات محققان و پژوهشگران کشورهای توسعه یافته در مقولات فلسفه، معماری، هنر، علوم پایه، علوم پزشکی، دین‌شناسی و غیره، با چنین برداشتی از بحث، بیشتر معنی پیدا خواهد کرد. و این سخن بر خلاف تصور ساده‌انگاره‌ای است که گاه علل توجه محققان جوامع توسعه یافته به مطالعه در فرهنگ و تمدن سایر جوامع را به مساکنی چون فریبندگی و فرهنگ‌های آن جوامع، کنجکاوی‌های شخصی محققانه و مسائل مشابه، احاله و در واقع تقلیل می‌دهند.

تاریخ اروپا، روند شهرپژوهی جوامع اسلامی را براساس الگویی از شهر اسلامی، که به نوعی بازتاب برخی جریان‌ها و شاخص‌های شهرنشینی است، سامان داده‌اند. در حاصل تحقیقات این طیف از پژوهشگران، شهر اسلامی شهری است که از هویت مستقل عاری و فاقد نهادهای مدنی، مقررات توسعه یافته زندگی شهری، اندیشه شهروندی و سایر شاخص‌های مشابه، بوده است.^۱

تصویری که از نتایج مطالعات مزبور به دست می‌آید، به آرامی در برابر یافته‌های ژرف‌تر متأخر رنگ می‌بازد.^۲ گرایش دوم مطرح در مطالعات مربوط به الگوی شهر اسلامی را به طور کلی می‌توان شامل طیفی از محققان و صاحب‌نظران وابسته یا متمایل به فرهنگ کشورهای اسلامی، دانست. طرفداران این گرایش تحقیقی، براساس انتقاداتی که به روش بررسی و انگاره‌های مسلط نزد صاحب‌نظران گرایش مطالعاتی نخست وارد نمودند، در راستای ارائه الگوی دیگری از شهر اسلامی، گام نهادند. رویکرد اینها به مسئله مورد بحث را به طور کلی چنین می‌توان خلاصه کرد که: در الگوی شهر اسلامی، عامل مسلط دین اسلام است و به طور حتم تمامی شاخص‌ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر براساس این عامل نظام و هویت می‌یابند. به نظر اینان، محققان وابسته به

یکی از مهم‌ترین و تازه‌ترین موضوعاتی که در کشورهای توسعه یافته (اروپایی و غیره) در حوزه مطالعات تاریخ اجتماعی جوامع اسلامی مدنظر قرار گرفته، مبحث «شهر اسلامی» است. الگوی شهر اروپایی در دوران باستان، قرون وسطی، قرون جدید و معاصر آن کشورها با گستردگی هرچه تمام، مورد پژوهش قرار گرفته و می‌گیرد. در حالی که بحث درباره الگوی «شهر اسلامی» از تاریخچه‌ای طولانی برخوردار نیست. و طرفه آنکه گشودن مباحث تحقیقی در این باب نیز توسط محققان متعلق به آن حوزه فرهنگی صورت گرفته است. با وجود آنکه هنوز تراکم مباحث مربوط به شهر اسلامی، به آن مقدار که درخور استنتاج‌های گسترده و عمیق در این باره را فراهم کند، بالغ نشده است، اما به سرعت گرایش‌ها و دیدگاه‌های متفاوت و گاه متعارضی درباره کیفیت و روش مطالعه، تعریف شهر اسلامی و الگوی مسلط شهری و مقولات مرتبط دیگر، به منصفه ظهور رسیده است. بررسی و ارزیابی جریان‌های عمده در مطالعات شهر اسلامی، حدیث مفصل و در خور گفتار مستقلی است. اما، با رعایت احتیاط می‌توان دو گرایش عمده مبتنی بر دو مبنای متمایز، در مطالعات شهر اسلامی تشخیص داد:

گرایش اول، با مدنظر قرار دادن تجربه شهرنشینی در

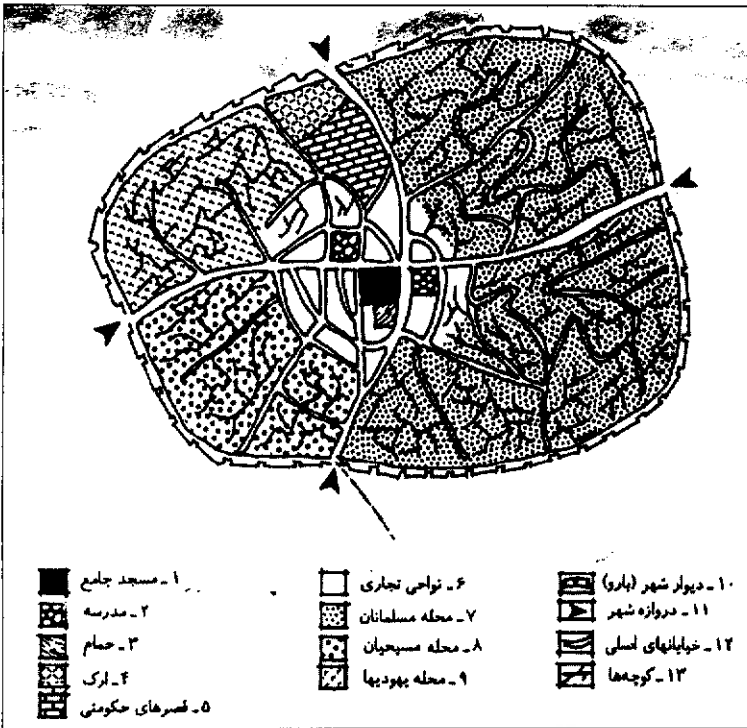
گرایش دیگر، نقش دین اسلام را در بنیادگذاری، تکوین و توسعه مناسبات شهری، مدنظر قرار نداده‌اند، و از این رو از درک نظام اندیشه‌ای متعالی موجود در شهرهای اسلامی که مبنای تحقق برنامه‌های شهرسازی و مؤسسات مربوط به زندگی شهری است، ناتوان مانده‌اند.^۱

جدای از مباحث عمیق و گسترده‌ای که درخصوص مسایل روش‌شناسانه و دیدگاه‌های موجود نزد هریک از دو جریان مزبور و برخی گرایش‌های متفاوت دیگر وجود دارد، ادبیات مطالعات شهر اسلامی، نیز درخور امعان توجه است. متأسفانه هر دو جریان که موضوع واحدی را مطالعه می‌کنند، تاکنون ادبیات پژوهشی اندکی را به دست داده‌اند. گونه‌های مطالعات موجود در این باره، عبارتند از: مآخذشناسی‌های توضیحی، تک‌نگاری‌هایی درباره شهرهای اسلامی، مقالات انتشار یافته‌ای که علاوه بر تنوع در دایره‌المعارف‌ها، مجلات مطالعات اسلامی چاپ شده‌اند و نیز مجموعه مقالات ارائه شده به همایش‌ها و گردهم‌آبی‌هایی که درباره شهرنشینی در اسلام، تشکیل شده‌اند. صرف‌نظر از گونه‌های متنوع ادبیات پژوهشی موضوع مورد بحث، مجموعه مقالات گردهم‌آبی‌های صاحب‌نظران از وضعیت متفاوتی برخوردار است.^۲

از این‌گونه مآخذ، تعدادی در دسترس قرار گرفته است؛ از جمله: مجموعه مقالات شهر اسلامی (ویراسته آلبرت حورانی و س. م. استرن)^۳، و مجموعه دیگری به همین نام ویراسته رب. سرچنت^۴، یا مجموعه مقالات شهرهای خاورمیانه (ویراسته ایرام لاپیدوس)^۵. جدیدترین مجموعه‌ای که از این‌گونه موارد در دسترس قرار گرفته است، حاصل گردهم‌آبی متخصصان و محققان در موضوع شهرنشینی در جوامع اسلامی، است که در تاریخ ۲۸-۲۲ اکتبر ۱۹۸۹ م. در ژاپن، تشکیل شده بود.

چنین به نظر می‌رسد که مدیران فرهنگی و محققان علاقه‌مند به مبحث شهر اسلامی، برنامه‌های بلندمدت را براساس شیوه‌های متفاوت و کارآمد، برای توسعه مطالعات شهر اسلامی، تعریف کرده و درصدد عملی نمودن آن برآمده‌اند. از جمله ابعاد این برنامه می‌توان به تدارک پروژه‌های تحقیقاتی خرد و کلان درباره مقولات مربوط به شهرنشینی در اسلام، و نیز برگزاری گردهم‌آبی‌های ادواری و مستمر محققان سراسر دنیا، اشاره کرد. برنامه‌ریزی دقیق و درستی که در مجموعه‌های فرهنگی ژاپنی وجود دارد، موجب خواهد شد در این زمینه، به طرز مؤثر و منظمی از نتایج و یافته‌های پژوهشی و آراء جدید صاحب‌نظران راجع به شهرنشینی در اسلام، بهره‌برداری کرده و در کنار سازماندهی پروژه‌های کاربردی خود، پیشرفت چشم‌واری را در این عرصه تجربه نمایند. نگاهی به گستردگی و تنوع مباحث مطرحه در پژوهش‌های ژاپنی‌ها و نسبت آنها به تعداد کل شرکت‌کنندگان در همایش، دورنمای مشخص مطالعات مزبور در آن کشور را نشان می‌دهد.

طرفه آنکه با وجود انتشار مجموعه پنج جلدی مقالات همایش مزبور در سال ۱۹۸۹ م. دسترسی به آن در ایران میسر نیست.^۶ از این‌رو با معرفی بسیار مجمل و

مدل شهر اسلامی

گذرای این مجموعه ارزشمند، آرزو می‌کنیم با ترجمه و انتشار آن، مجموعه‌ای از مقالات متنوع درباره شهرنشینی در اسلام، در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد. لازم به یادآوری است، این مجموعه مقالات شامل ۴ مجلد و یک ضمیمه است. جلد اول حاوی ۱۴ مقاله (۴۴۱ ص)، جلد دوم ۱۶ مقاله (۴۲۳ ص)، جلد سوم ۱۸ مقاله (۵۳۳ ص)، جلد چهارم ۱۱ مقاله (۳۴۵ ص) و جلد پنجم شامل ۱۳ مقاله (۴۸۰ ص) است.^۷ در این گفتار، شماره‌های صفحات هر مقاله را با ارقام لاتین نوشته‌ایم تا اشاره به متن اصلی را تداعی کند.

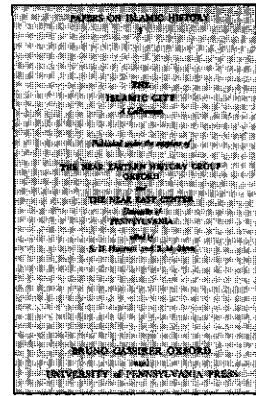
جلد اول:

مقاله اول - اروین. ی. گالاتی، هویت اسلامی و کلان شهرها؛ جست‌وجوی مداومت و پیوستگی. مؤلف در این مقاله مقولاتی را در رابطه با کلان شهرهای جدید کشورهای اسلامی به بحث می‌گذارد، که شامل مباحثی چون مسائل هویتی، قانون و عرف اسلامی، تحول الگوی مدینه به کلان شهر، احیاء مفهوم مدینه، مسائل توسعه‌ای و هویت اسلامی و نیز مسئله الگوی شهر اسلامی و زمینه‌های تحقق آن در دنیای جدید، است (صص: ۲۴-۱۰).

مقاله دوم - مارتین. ج. داوتن، مفهوم اجتماعی فضا: شهر در غرب و اسلام.

نویسنده این مقاله با عنایت به مفاهیم و روش بررسی ماکس وبر در مورد تفاوت‌های ساختار شهر در جامعه غرب و اسلام، به مسائلی چون مؤسسات، کالبد و فضای شهری می‌پردازد. (صص ۵۸-۲۵)

مقاله سوم - شین دا - سنگ، بررسی‌ای درباره سنگ نوشته‌های باستانی عربی و فارسی در سواحل جنوب شرقی چین.

موقوفات، و سایر میانی قدرت اقتصادی - اجتماعی این خاندان بررسی می‌کند. (صص: ۱۹۱-۱۶۵).

مقاله هفتم - ژانت، ل. ابوالغد (ABU-Lughod)، چه کتابی درباره یک شهر، اسلامی: برخی بازتاب‌های مقایسه‌ای.

ابوالغد با بررسی شهرهای اروپای قرون میانه، ژاپنی و هندوئی، قصد دارد بیان کند شهر اسلامی چه عناصر مشخصه‌ای را داراست، که تفاوت‌ها را باعث می‌شوند. (صص: ۲۱۷-۱۹۳)

مقاله هشتم - جان. ای. فیلیس، وورنو (wurno)، رباط شخصی خلیفه محمد بلو (Bello) و پایتخت ادواری خلافت سوکوتو. (sokoto). وی در مقاله خود، مباحثی درباره پایه‌گذاری شهر وورنو، توسعه آن، ساختار دیوانسالاری شهر، وضعیت پیشه‌ها و تولید و تجارت و نیز مقوله شهرسازی را در آن شهر، طرح و بررسی می‌کند. (صص: ۲۷۰-۲۱۹).

مقاله نهم - کوروزه شیگی یوکی، مطالعه‌ای موردی درباره نظم و ترتیب تردد در پیاده‌روهای شبکه معبرهای قاهره در قرن ۱۸ م.

شیگی یوکی در این مقاله بررسی شبکه راه‌ها و پیاده‌روها و نقش توپوگرافی شهر در این امر را براساس بررسی‌های رایانه‌ای که زوایای جدیدی از بحث را می‌گشاید، به بحث می‌گذارد. (صص: ۲۹۶-۲۷۱).

مقاله دهم - کورودا توشیو، محرمیت در دنیای اسلام. در این مقاله نویسنده ژاپنی بحثی درباره تأثیر

مؤلف با بررسی مطالعات انجام شده درباره سنگ‌نوشته‌های مزبور، مقایسه‌ای بین محتوای آنها در نواحی مختلف به عمل آورده و اهمیت داده‌های تاریخی آن اسناد را از نظر حضور مسلمانان و فعالیت‌های آنها در مناطق مورد مطالعه، و نیز آثار برجای مانده از آنان مورد توجه قرار می‌دهد. (صص: ۶۳-۵۹).

مقاله چهارم - ثریان. ن. فاروقی، شبکه تجاری و صنایع پیشه‌وری در عثمانی (قرن ۱۷-۱۶ م). در این مقاله، بررسی مفصلی از مقوله تجارت اقلیت‌ها در عثمانی، نقش شبکه تجاری و تولیدات پیشه‌وری در عثمانی و مسایل مربوط به تولید کالایی است که در دوره ماقبل صنعتی جامعه عثمانی، صورت گرفته است.

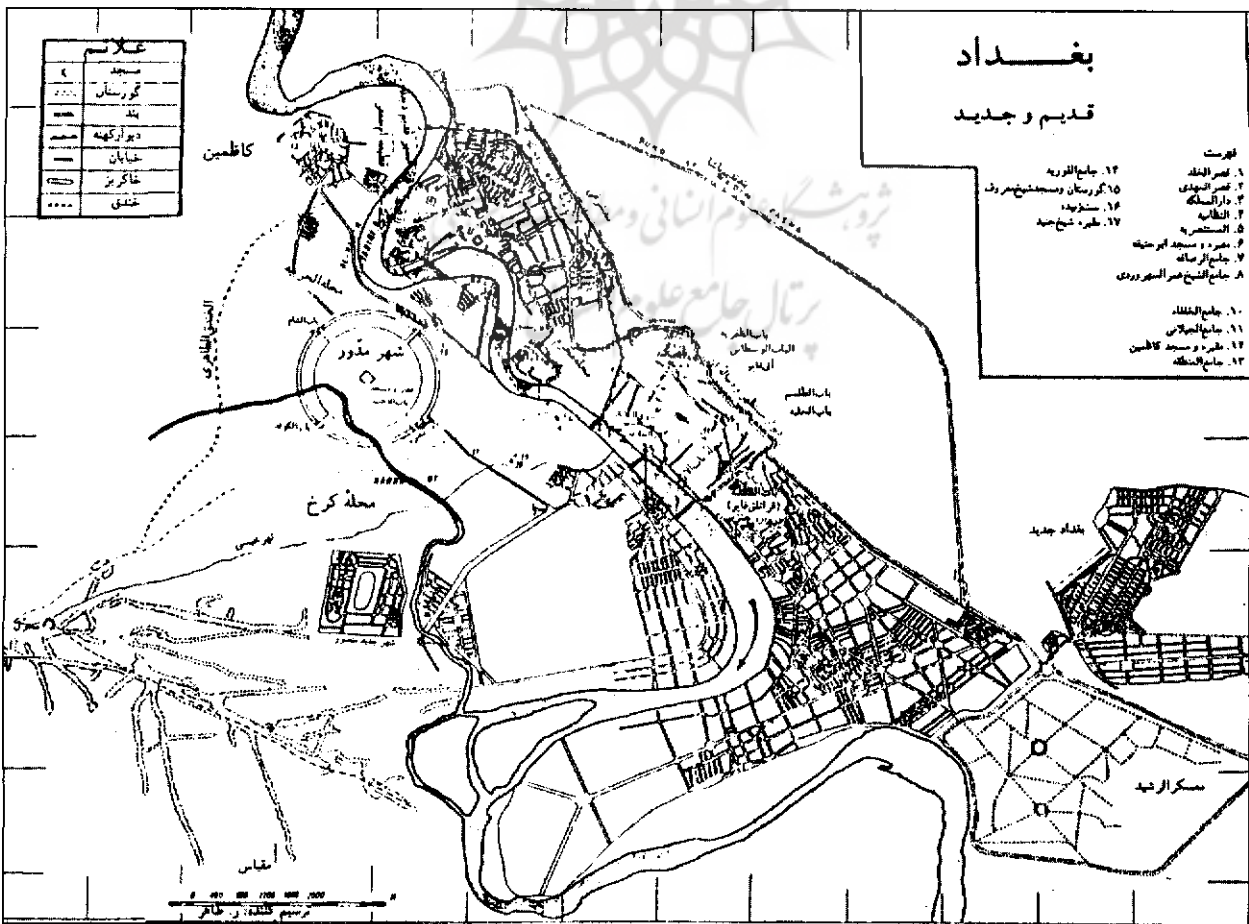
مقاله پنجم - ایرا. م. لاپیدوس، شهرهای اسلامی، همچون جوامع جمعی (plural): سیاست‌های عوامل میانجی در بین جوامع.

لاپیدوس در این مقاله، بحثی را درباره سیستم سیاسی جوامع شهری در منطقه خاورمیانه، از سده هفدهم تا زمان معاصر که براساس عوامل و مؤسسات اصلی و بنیادی این جوامع (عصبیت، پیوستگی مذهبی و دولت) استوار بوده‌اند، ارائه می‌کند. (صص: ۱۶۳-۱۳۳)

مقاله ششم - ناگاتا یوزو (yuzo) نقش طبقه اعیان (Ayans) در توسعه منطقه‌ای قبل از دوره تنظیمات در ترکیه: (مطالعه موردی: خاندان قراعثمان اوغلو).

یوزو، در نوشتار خود با بررسی واژه اعیان، برآمدن خاندان مزبور و نقش آنان را در وصول مالیات‌ها، تصدی

شهر قدیم و جدید بغداد

بغداد
قدیم و جدید

- فهرست
۱. قصر العبد
 ۲. قصر العبدی
 ۳. دارالسنک
 ۴. بازار
 ۵. بازار
 ۶. قصر و مسجد ابروخته
 ۷. چکماک‌کمانه
 ۸. جامع الفتح قصر السمروری
 ۹. جامع بغداد
 ۱۰. جامع الجبلان
 ۱۱. مسجد و مسجد کاشان
 ۱۲. جامع السنک

علامت	توضیح
□	مسجد
□	کاخ‌ها
□	بنای
□	دیوارکهنه
□	خیابان
□	خاکریز
□	خندق

اخلاقیات و محدوده‌های موجود در روابط اجتماعی جامعه اسلامی و در شکل یابی شهرهای اسلامی، ارائه می‌نماید. (صص: ۲۹۷-۳۱۲).

مقاله یازدهم - کیچیمایاسو فومی (yasufumi)، شبکه‌های خیابان و فضاهای باز، در شهرهای اسلامی. نویسنده به بحث درباره طرح خطوط مشبک خیابان‌ها، مسئله پیچ و خم راه‌ها، تردد درون شهری، کوچه‌های بن‌بست و مسائل مربوط به آن در شهرهای اسلامی، پرداخته است. (صص: ۳۱۳-۳۳۵).

مقاله دوازدهم - کاتو هیروماسا، شهرنشینی و رفتارهای اجتماعی فقرای شهرنشین در ترکیه. گرایش‌های موجود در اجتماع فقرای شهری، رفتارهای اجتماعی آنان و عوامل مؤثر در آن، مهاجرت‌ها و مسائل عمده دیگر مربوط به فقرای شهری از جمله مباحث مورد نظر هیروماسا در این مقاله است. (صص: ۳۳۷-۳۶۸).

مقاله سیزدهم - گیانیدرا پاندی، درهم ریختگی مستعمراتی: بافندگان مسلمان و صنایع آنها در نواحی مستعمره‌ای شمال هند.

در این مقاله مباحثی درخصوص تأثیر مناسبات استعماری - که با کمپانی هند شرقی وارد هند گردید - در برآمدن شهرهای متفاوت در هند ارائه گردیده است. (صص: ۴۲۳-۴۶۹).

مقاله چهاردهم - اوزل ارگنچ، برخی نکات درباره واحدهای اداری شهرهای عثمانی. (صص: ۴۲۱-۴۲۵).

جلد دوم:

مقاله اول - میرا کوزامبی، شهرهای مغولی (Mogul) و انگلیسی در هند: شکل‌ها و نقش‌های آنها.

کوزامبی در این مقاله شهرهای مغولی مانند آگرا و لاهور و نیز شهرهای هندی - انگلیسی مانند کلکته، مدرس، بمبئی و ویژگی‌های مشخص هریک را مورد بررسی قرار می‌دهد. (صص: ۱-۳۵).

مقاله دوم - یوشیدا نوبویوکی، هیأت و شکل فضایی و ساختار اجتماعی شهر بزرگ اِدو (Edo) در دوره پیشامدرن.

نوبویوکی در مقاله خود شکل فضایی شهر اِدو، که یکی از پنج شهر بزرگ قرن ۱۸ و ۱۹ م. بوده است را بررسی کرده و ساختار اجتماعی آن را به عنوان شهری پیشامدرن و الگوی شهرنشینی ژاپنی به بحث گذاشته است. وی در نهایت پیشنهادهایی برای مقایسه تجربه شهر پیشامدرن ژاپن و شهر در دنیای اسلامی، ارائه می‌کند. (صص: ۷۳-۳۷).

مقاله سوم - محمد یوسف کیانی، شهرنشینی و طراحی شهر در ایران دوره اسلامی، دیباچه‌ای بر شهر جرجان.

نویسنده موضوع فوق را با بررسی رودها، ارگ، میداین، بناهای مذهبی، صنعتی، سیستم فاضلاب شهری، آرایش معماری شهر و مباحث مشابه به انجام می‌رساند. (صص: ۱۱۱-۷۵).

مقاله چهارم - بسیم سلیم حاکم، نقش عرف در شکل‌گیری شهر سنتی اسلامی.

نویسنده مقاله در بحث خود ضمن بررسی مفهوم عرف در فقه اسلامی، تأثیرات آن را بر ساخت بناها بررسی کرده و مثال‌های مختلفی را از نواحی مختلف دنیای اسلامی شاهد می‌آورد. در ادامه از این بحث برخی آموزه‌ها را برای کاربرت در تجربیات امروزی شهرسازی و طراحی شهری معاصر معرفی می‌نماید. وی در نهایت برخی موضوعات مبهم در این زمینه را جهت پژوهش‌های آتی یادآوری می‌کند. (صص: ۱۳۸-۱۱۳).

مقاله پنجم - یامایوشی ماسایوکی، انور پاشا در باکو: نقطه اوج یا زوال؟ سپتامبر ۱۹۲۰. نویسنده بررسی مفصلی را براساس مکاتبات شخصی و آرشیوی انور پاشا، در مورد مذاکرات وی با دولت کمال آتاتورک، آلمان، اتحاد جماهیر شوروی و فعالیت‌های وی در جمهوری‌های شوروی، و نیز در رابطه با افغانستان و ایران، به ویژه کنفرانس بزرگ باکو و تأثیر آن در برآمدن پایتخت جدید حکومت ترکیه ارائه نموده است.

مقاله ششم - یاوز ارکان، گروه‌های مذهبی و قومی (نژادی) بیت‌المقدس در آغاز قرن شانزدهم م.

ارکان در بررسی خود به دلایل اهمیت شهر اورشلیم برای پیروان ادیان الهی که قصد تصرف آن شهر را داشته‌اند، پرداخته و براساس اسناد و مدارک جدید، سعی در تحلیل موقعیت و امتیازات یکی از گروه‌های بنیادگرای مسیحی، یعنی ارمنیان، در آن شهر، که مرتبط با دیدار سلطان عثمانی، سلیم اول، از مقابر اسلامی آن شهر است، دارد. وی در این بحث به بررسی موقعیت گروه‌های نژادی آن شهر در قرن شانزده میلادی مانند عرب‌ها، یونانیان (رومی‌ها)، گرجی‌ها، یهودیان، ترک‌ها، اروپایی‌ها، قبطی‌ها، آشوریان و غیره می‌پردازد. (صص: ۱۹۶-۱۷۸).

مقاله هفتم - فاروق عمر، اصناف در شهرهای اسلامی در دوران عباسیان (۱۲۵۸-۷۴۹ م.). وی در بررسی خود، با اشاره به ارتباط پیروزی عباسیان با حرکت اقشار مختلف شهری در دنیای اسلام، موضوعاتی را در این محورها درباره اصناف مطرح می‌کند: شکوفایی حرفه‌ها در دنیای اسلامی، فعالیت‌های اصناف در زندگی شهری، اصناف و قدرت، و غیره. (صص: ۲۱۸-۱۹۷).

مقاله هشتم - اندره ریموند، شبکه‌های شهری و جنبش‌های مردمی در قاهره و حلب. (اواخر قرن ۱۸ م. - و آغاز قرن ۱۹ م.)

اندره ریموند مقاله خود را به مقوله ویژگی‌های شهرهای سنتی اسلامی که تحت سلطه عثمانی‌ها در قرون ۱۹-۱۶ م. قرار داشتند، اختصاص داده است. مسئله مورد بررسی وی بحث خصلت طبیعت ارگانیک شهرهای مزبور از نظر تشکیل یک شبکه از جماعتی چون طوایف، گروه‌های پیشه‌وری، واحدهای محله‌ای، گروه‌های مسلمانان با گرایش‌های مختلفه اهل ذمه، گروه‌های اخوت درویشی، سیدها و غیره است.

به نظر او جماعات به ظاهر متفاوت مزبور، در شهرهای سنتی اسلامی، با شبکه‌هایی از روابط اجتماعی -

در مطالعات

شهر اسلامی

دو گرایش عمده

مبتنی بر

دو مبنای متمایز

می‌توان تشخیص داد:

- گرایش اول،

با مد نظر قرار دادن

تجربه شهرنشینی

در تاریخ اروپا،

روند شهرپژوهی

جوامع اسلامی را

براساس الگویی از

شهر اسلامی،

که به نوعی

بازتاب برخی جریان‌ها

و شاخص‌های

شهرنشینی است،

سامان داده‌اند

- گرایش دوم

مطرح در

مطالعات الگوی

شهر اسلامی را

به طور کلی می‌توان

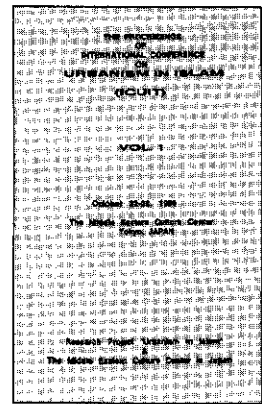
شامل طیفی از محققان

و صاحب نظران

وابسته یا متمایل به

فرهنگ کشورهای

اسلامی دانست

یکی از مهمترین و تازه ترین موضوعاتی که در کشورهای توسعه یافته (اروپایی و غیره) در حوزه مطالعات تاریخ اجتماعی جوامع اسلامی مدنظر قرار گرفته، مبحث «شهر اسلامی» است

اقتصادی به یکدیگر وابستگی پیدا می‌کرده‌اند. وی این بررسی را درباره شهرهای قاهره، حلب و... انجام می‌دهد. (صص: ۲۷۱-۲۱۹).

مقاله نهم - عبدالکبیر کتیبی، فضا - زمان - فرهنگ: تفکراتی درباره زندگی شهری در مراکش.

وی در گفتار کوتاه خود، به بررسی فرهنگ به عنوان عامل هویت بخش در شهرها، عاملی که از طریق ارتباطاتی که بین زمان و فضا برقرار می‌کند، و نیز آگاهی‌های خاصی که ساختار هویتی گروه‌ها، و جوامع را می‌سازد، می‌پردازد. شهر موردتوجه وی برای این بررسی مدینه مغرب است. (صص: ۲۸۱-۲۷۴).

مقاله دهم - ماساشی هاندا، غازانیه در تبریز؛ هاندا در بررسی خود، ضمن مطرح کردن الگوی شهر اسلامی، در بررسی شهرهای سایر نواحی اسلامی، به این نکته اشاره دارد که در ایران الگوی شهرنشینی وجود داشته اما از ویژگی‌های متفاوتی نسبت به مدل مزبور برخوردار است. از نظر او این امر نیاز به بررسی بیشتری دارد. وی بررسی شهر غازانیه از دوره ترک و مغول تا احداث اصفهان در دوره صفوی را براساس این دیدگاه، ارائه می‌کند. (صص: ۲۹۹-۲۸۳).

مقاله یازدهم - ناکامورا کوچیرو، انگاره ابن خلدون از شهر وی در نوشتار خود، ضمن بررسی زمانه و زندگی ابن خلدون، از خلال کتاب مقدمه، اصول اساسی تفکر او را درباره مفهوم و سازوکار شهرنشینی استخراج و به بحث می‌گذارد. (صص ۳۱۷-۳۰۱).

مقاله دوازدهم - سعد ظهران، انگاره‌های شهر نزد روشنفکران مسلمان: یک رهیافت مصری: دوره شکل‌گیری تمدن مصر.

سعدظهران در گفتار خود ضمن اشاره به الگوی شهرسازی اسکندر در مصر، به مقایسه آن با الگوی شهرهای ایجاد شده در ابتدای دوره اسلامی در مصر، مانند فسطاط و ویژگی‌های آن، می‌پردازد.

او سپس به مسئله گذار ساختارهای جامعه مصری به جامعه‌ای عربی که توأم با احداث بناهای خاص مانند احداث شهر قاهره، به عنوان شهری مصری - عربی و اسلامی و نیز مسجد الازهر بود، می‌پردازد. وی در نهایت نظر خود مبنی بر لزوم در نظر گرفتن اندیشه تاریخی شهری مصریان در بررسی و ارزیابی مسئله شهرنشینی در مصر را مورد بررسی قرار می‌دهد. (صص: ۳۳۸-۳۱۹).

مقاله سیزدهم - میخائیل. ی. بونین - شهرهای [سرزمین‌های] نفت [خیز] و مهاجران: شهرنشینی و تغییر اقتصادی در شبه جزیره عربستان.

وی در مقاله خود، روندهای شهرنشینی متأثر از درآمدهای نفتی را در عربستان مورد ارزیابی قرار داده، و مقوله شهرنشینی و توسعه شهری شتابان، یعنی مدل توسعه نفتی را مطرح کرده و در نهایت تلاش می‌کند به این سؤال پاسخ دهد که آیا شهرسازی نفتی یک مدل جدید از شهرنشینی است، یا خیر؟ (صص: ۳۵۴-۳۳۹).

مقاله چهاردهم - هیروسو ماساشی، باروس (Barus) شهر ساحلی سوماترا: مناسبات درونی میان جهان ساحلی

مالزی و مناطق داخلی باتک (Batak) مرکز قدرت.

ماساشی در این مقاله بررسی دو مدل شهر بندری که مجرای صادرات و ترانزیت کالا بین تجارت ساحلی و سرزمین‌های پس کرانه‌ای منطقه خود بوده‌اند را وجه نظر قرار می‌دهد. او ارتباطات آن شهرها را با سرزمین‌های پس کرانه‌ای که مرکز آئینی قدرت و کنترل تجارت درون سرزمینی بوده‌اند؛ و نیز ویژگی‌های دو مدل مطروحه در باب شهرهای مالزی را بررسی می‌نماید. (صص: ۳۷۴-۳۵۵)

مقاله پانزدهم - سوگینا شی گه هارو فواید بکارگیری رایانه در مطالعات شهرنشینی در اسلام

وی با معرفی امکانات و دانه‌های موجود در موزه ملی ژئادشناسی ژاپن (Nme, minpaku in Japanese) به دسته‌بندی کلیه "database" (اطلاعات) موجود در موزه، نحوه استفاده از آنها و سایر مشخصات لازم درباره آن موزه که برای مطالعات در تاریخ شهرنشینی دوره اسلامی برای محققان مفید واقع می‌شود، اشاراتی می‌نماید.

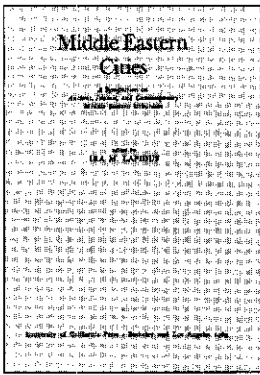
مقاله شانزدهم - جینائی هیدن آبو، جهان کوچک خانواده پیرامون حیاط.

وی در مقاله خود ضمن اشاره به تأثیرگذاری الگوهای شهرسازی دنیای کهن در دوره اسلامی، ارزیابی و تحلیل مفهوم فضای زندگی یا محیط درونی خانه، (Living Space) در شهرهای اسلامی دنیای عرب، را مد نظر قرار می‌دهد. خاصه علاقه و توجه وی بر رابطه شکل خانه‌ها با فضای شهری در شهرهای قاهره، بغداد و تونس متمرکز است. وی با تقسیم‌بندی فضاهای شهری به فضاهای خصوصی، عمومی، و غیره، کاربردهای حیاط در منازل و مدل‌های خانه در شهرهای اسلامی را به بحث می‌گذارد. (صص: ۴۲۵-۳۹۱)

جلد سوم:

مقاله اول - توموسوگی تا کاشی، رهیافتی به مطالعات تطبیقی شهرنشینی: مطالعه موردی [شهر] بانکوک تا کاشی در مقاله خود ضمن اشاره به کاربرد مطالعه تاریخی شهرها برای تبیین موقعیت کنونی مسائل شهرهای آسیایی، بر فایده‌مندی الگوی تحقیق ماکس وبر در این رابطه تأکید می‌کند. وی در مباحثی که تحت موضوعاتی چون روند تاریخی احداث و تحولات شهر بانکوک، ساختار تاریخی شهر کهن بانکوک، شکل‌گیری ساختار شهر جدید بانکوک و الگوهای گسترش و توسعه شهری؛ سامان یافته‌اند، روند تکامل نواحی استقرار روستایی را تا مرحله کلان شهری که بانکوک خوانده می‌شود پی‌گیری می‌کند. وی در این تحولات نقش اقتصاد، حکومت و مذهب بودایی را به عنوان عوامل مهم تأثیرگذار در پیدایش شهر کنونی بانکوک، مورد بررسی قرار می‌دهد. (صص: ۶۳-۱)

مقاله دوم - کورودا یاسوماسا، با همکاری سوزوکی تات سوزو، تحلیل تطبیقی از گرایش به رفتار عقلایی، نزد دانشجویان عرب، آمریکایی و ژاپنی نویسنده در این مقاله؛ تمرکز بر مقایسه زبان انگلیسی،

کشورهای آسیایی و آفریقایی است، در کانون تحلیل وی قرار دارد. (صص: ۳۰۱-۲۷۳)

مقاله نهم - سوگی یاما ماساکی، ناحیه پایتختی در امپراتوری مغول.

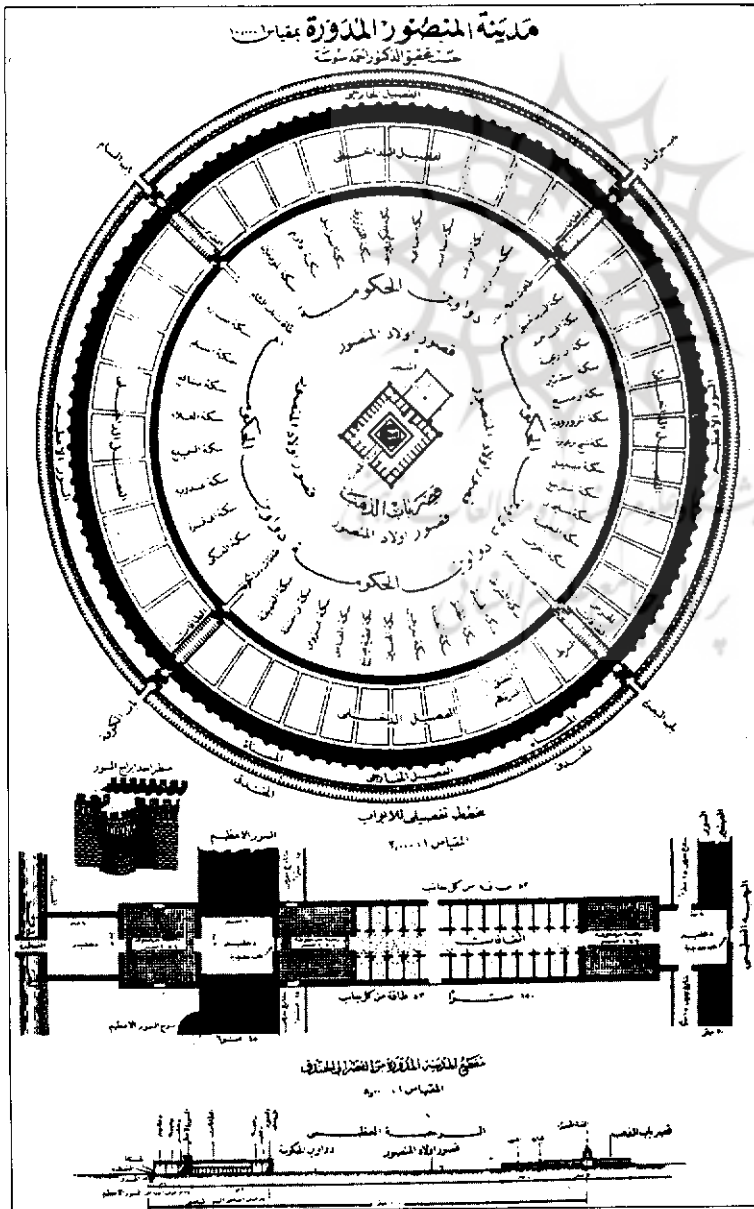
وی در مقاله کوتاه خود، به بررسی وضعیت شهرهای پایتختی احداث شده در الوس‌های مختلف امپراتوری مغول می‌پردازد. (صص: ۳۰۳-۳۰۱).

مقاله دهم، شیماموتو تاکامیتسو، اخلاق بازرگانی در اسلام، نمونه شیعه دوازده امامی در ایران.

مهم‌ترین محورهای مورد بحث وی در این موضوع، بررسی عادات و رسوم شیعه دوازده امامی، مسئله تأثیرات اخلاقیات در فعالیت‌های اقتصادی، پدیده کتب توضیح‌المسائل و موارد اساسی اشاره به فعالیت بازرگانی در آن، و در نهایت اخلاقیات اسلامی و فعالیت‌های تجاری است.

مهم‌ترین محور تمرکز بحث تاکامیتسو بر مسئله تحریم ربا و ممنوعیت دروغ‌گویی در معاملات تجاری است. (صص: ۳۴۴-۳۱۱)

شهر مدور بغداد، براساس تحقیق دکتر احمد سوسه، به نقل از کتاب: بغداد (مدینه‌الاسلام و غزوالمغول)

عربی و ژاپنی در زمینه گرایش به عقل‌گرایی، به ارتباط آن مقوله با عقاید مسلطی مانند اسلام یا بودائیسیم و غیره نزد دانشجویان عرب، ژاپنی و انگلیسی زبان می‌پردازند. نتایج این بررسی در مورد گروه دانشجویان عرب‌زبان خواندنی است. (صص: ۹۶-۶۵)

مقاله سوم - عبدالکریم رافق، شهر و پیرامون آن در سوریه (دوره عثمانی).

رافق اساس مطالعه خود را بر روش تاریخی و مبتنی بر آرشیو رسمی عثمانی که برای مطالعه تاریخ دوره‌های مختلف آن امپراتوری - به ویژه ناحیه شرق مدیترانه - بسیار اهمیت دارند، قرار داده است. وی روابط شهر و پیرامونش را در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی مورد بررسی قرار می‌دهد. تأکید وی روابط اقتصادی که در قالب وقف برقرار می‌گردید و آراء فقهای مختلف در این باره، از نکات درخور این مقاله است. (صص: ۱۴۴-۹۷).

مقاله چهارم - موریموتو یوشی‌کی، به سوی یک مفهوم جدید از تاریخ شهرنشینی در اروپای قرون وسطی؛ برخی ملاحظات تاریخ‌نگارانه.

وی در گفتار خود بررسی برخی گرایش‌های نوین در تاریخ شهری قرون وسطی اروپا و به ویژه طرح بحث درخصوص برخی آراء در باب این سؤال که شهر چیست را پی می‌گیرد. (صص: ۱۶۷-۱۴۵).

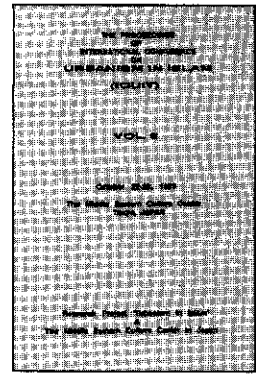
مقاله پنجم - سالم تاماری، (نقش) کسبه، دست‌فروشان و ساکنان شهری در قیام فلسطین، تاماری در این مقاله به مقایسه شیوه مشارکت تجار و کسبه در قیام و اعتصاب سال ۱۹۳۶ م و ۱۹۸۹ - ۱۹۸۷ که به قیام انتفاضه معروف شده است می‌پردازد. (صص: ۲۰۳ - ۱۹۶).

مقاله ششم - جو. ل. باشاراش، ارگ دارالحکومه (Court-Citadel): نمادی از قدرت شهر اسلامی

نویسنده مقاله در نوشتار خود، با بررسی کارکردهای مختلف ارگ حکومتی در شهرهای مصر، هند و آسیای مرکزی برخی خصایص معماری آن شهرها را نیز بحث می‌نماید. (صص: ۲۲۹-۲۰۵).

مقاله هفتم - کاتو هیروشی، جوامع شهری و روستایی در نیمه قرن نوزدهم در مصر؛ براساس برخی اسناد انتشار نیافته مربوط به نظام مالیاتی. کاتو، ضمن بررسی و نقد روش مطالعه شهری در مصر که بر نمونه شهر قاهره استوار بوده است، به اهمیت بررسی رابطه شهر و روستا از ابعاد گوناگون در مصر دوره جدید تأکید می‌کند. و سپس مجموعه‌ای از گزارشات و اسناد مرتبط با این موضوع را معرفی و ارزیابی می‌نماید. (صص: ۲۷۲ - ۲۴۷).

مقاله هشتم - ایگور ا. زولف، مرکز و پیرامون در شهرنشینی: جنبه‌های جهانی و ملی. وی با تأکید بر اهمیت توسعه مرکز و پیرامون به عنوان مقوله‌ای مهم در توسعه انسانی آینده جامعه بشری، به بررسی ابعاد روند گذار مزبور در سطح ملی و جهانی می‌پردازد. همچنین نقش محوری شهرهای بزرگ در پیمودن روند مدرنیزاسیون (نوگرایی) و صدور آن به نواحی پیرامونی خود، که امری معمول نزد

مقاله یازدهم - کوسوگی یاسوشی، شهر قاهره در دوره معاصر: یک مرکز روشنفکری مذهبی توده‌ای.
یاسوشی در مقاله خود با طرح جریان‌های مطرح اسلام‌گرا در مصر مانند جریان علما یا اسلام‌گرایان رسمی و اسلام‌گرایان عام‌گرا، تأثیرات این دو جریان فکری - اجتماعی را در شکل‌گیری شهر مصر به عنوان یک شهر اسلامی به بررسی می‌گذارد. بحث تأثیرات جریان سکولاریسم در رشد الگوی شهر قاهره نیز که توأم با در نظر گرفتن نسبت روابط این جریان با جریان اسلام‌گرایان و نیز نهادهای اجتماعی چون حکومت است، از مباحث دیگر این مقاله به شمار می‌رود. (صص: ۳۷۳-۳۴۵).

مقاله دوازدهم - هوری سونائو، شهرهای اسلامی در دوره حکومت Ch'ing.
در این مقاله ابتدا موضوع روند تأثیرگذاری دین اسلام بر شهرهای کهن آسیای مرکزی که در قلمرو حکومت چینی‌ها قرار داشته‌اند، و سپس شهرهای دوره اسلامی آن قلمرو، به بحث گذارده شده است. محقق توجه بیشتری نسبت به شهرهای یارکند و کاشغر که تحت حکومت شینگ قرار داشته‌اند، مبذول داشته است. (صص: ۳۹۹-۳۷۵).

مقاله سیزدهم - میورا تورو: ساختار محله صالحیه در دوره مملوکان مصر.
در این مقاله محله به عنوان واحدی که نقش اجتماعی مهمی در شهرهای اسلامی ایفا نموده است، در نظر گرفته می‌شود. مؤلف با بررسی نظریات محققان غربی در این موضوع، به نقد و بررسی آنها پرداخته و محله صالحیه در دمشق را برای بررسی نقش و ساختار محله در یک شهر اسلامی برمی‌گزیند. وی با بررسی وضعیت اسکان، زندگی روزمره، کارکردهای اداری محله و حرکت‌های مردمی در محله، ساختار محله را تحلیل و به‌ویژه نقش علما را در این رابطه بررسی می‌نماید.

مقاله چهاردهم - نائیتو ماسانوری، شهرنشینی و پیامدهای اجتماعی - اقتصادی آن در سوریه.
نویسنده در مقاله خود پدیده رشد و توسعه شهری دمشق و حلب را در دوره قبل از استقلال (دوره حکومت عثمانی‌ها) و سپس در دوره استقلال به بررسی می‌گذارد. دو جنبه مورد تأکید محقق، مسئله تأثیرات اقتصادی توسعه شهری، مانند مسائل زیست‌محیطی همچون عاملی غیراقتصادی و نیز مسئله مهاجرت و روابط مرکز و پیرامون در سوریه است. وی شهر دمشق و حلب را به عنوان دو نمونه از شهرهای مورد مطالعه خود برگزیده است. (صص: ۴۶۰-۴۳۹).

مقاله پانزدهم - سائتو اسامو، شهرها در نظام اقتصاد بسته، شهرها در نظام اقتصاد صنعتی شده؛ ژاپن ۱۹۸۰-۱۶۰۰ م؛ یک پیش‌طرح.
اسامو در این مقاله با استفاده از مفاهیم خاصی که فرنان برودل در خصوص تغییرات درازمدت شهرنشینی در ارتباط با عوامل اقتصادی ارائه کرده است، یک دوره چهارصد ساله روندهای شهرنشینی در جامعه ژاپن را مورد بررسی قرار می‌دهد. (صص: ۴۸۷-۴۶۲).

مقاله شانزدهم - مسعود ظاهر: برخی ملاحظات درباره رشد (شهر) بیروت.

مؤلف با در نظر گرفتن شرایط طبیعی لبنان، وضعیت شهر بیروت را از نظر تحولات جمعیتی و به ویژه رشد آن شهر به عنوان مرکز کشور لبنان که از چهار بخش مجزای طبیعی تشکیل می‌یابد، بررسی می‌نماید. (صص: ۵۱۲-۴۸۹).

مقاله هفدهم - بالا آشی: جنگ و شهرنشینی در سرزمین Hausa: جهاد قرن نوزدهم و توسعه شهری در کانو و زریه.

مؤلف با توجه به عملیات جهادی، ارتباط آن را با گسترش پدیده شهرنشینی در ناحیه خاصی از نیجریه در قرن نوزدهم مورد بررسی قرار می‌دهد. مقاله همچنین بررسی شهرهای مزبور و کارکردهای آنها در این زمینه را دربردارد. (صص: ۵۲۹-۵۱۳).

مقاله هجدهم - یاکو کوچی و حمید طلائع، نظام‌های فضائی متراکم مسکن‌های شهر در شهرهای کهن اسلامی.
در این مقاله، عناصر اصلی طرح و الگو، که مبنای روابط درون خانگی را در شهرهای کهن اسلامی تشکیل می‌دهند، تحلیل می‌شود. یک بخش از بحث درخصوص مفهوم مهم حیات محصور در خانه‌ها، و بررسی پیشینه کهن اصل این الگو در زندگی مردمان سوریه است. و بخش دیگر بحثی درباره نظام‌های فضائی متراکم که به ایجاد فضای محصور و امن برای زندگی زنان در مسکن شهرهای کهن ایران می‌انجامید، را شامل است. (صص: ۵۴۳-۵۳۱).

جلد چهارم:

مقاله اول - ا. ب. شمس، از شهرنشینی به روستانشینی: مهاجرت، پدیده مقاومت اسلامی در مالزی.
مؤلف با بررسی سازمان قیام اسلامی در مالزی و ریشه‌ها و ماهیت آن، به تحلیل واکنش‌های سیاسی، اخلاقی و اجتماعی این جریان در جامعه مالزی پرداخته و همچنین تأثیر حرکت مزبور را در جوامع شهری و روستایی مالزی مد نظر قرار می‌دهد. (صص: ۳۹-۱).

مقاله دوم - آماندو دی و ساتو هیروشی جنبش پاکستان و روشنفکری چپ اسلامی در بنگال، بررسی موردی ابوالهاسم.

این مقاله که بخشی از پژوهشی مفصل درباره روند شهرگرایی در جنوب آسیا تحت سلطه انگلیس و مسلمانان است. به صورت عمده معطوف به بررسی وضعیت جنبش چپ‌گرای مسلمانان بنگال و به ویژه گرایشات مزبور در حزب مسلم لیگ است. (صص: ۵۱-۴۱).

مقاله سوم - عبدالله مهدی، اسلام و روندهای شهرنشینی در بلاد سودان ۱۹۰۰-۷۰۰ م.

عبدالله مهدی در این مقاله تأثیر دین اسلام را در روند توسعه شهری در نواحی مختلف سودان بررسی می‌کند. مؤلف با تقسیم‌بندی ادوار رشد و تحول وضعیت شهرنشینی در سودان از سال ۷۰۰ م تا سال ۱۹۰۰ م. تأثیر برخی عوامل مؤثر دیگر در این خصوص را نیز به بحث

به عقیده صاحب نظران رویکرد دوم مطالعات الگوی شهر اسلامی، در الگوی شهر اسلامی، عامل مسلط دین اسلام است و به طور حتم تمامی شاخص‌ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبد شهر براساس این عامل نظام و هویت می‌یابند

می‌گذارد. (حصص: ۸۵ - ۵۳)

مقاله چهارم - انوج اوبدل، تحول روابط اقتصادی شهر زریه و شهرهای واقع در مناطق داخلی مجاور آن تا حدود سال ۱۹۰۰ م.

مؤلف در این بخش با توجه به اهمیت مطالعه پدیده شهر در روند شکل‌گیری مناسبات دولت و ملت در آفریقا، به مطالعه موردی برخی شهرها در نیجریه می‌پردازد. (حصص: ۱۱۶ - ۸۸)

مقاله ششم - محمد الدریج، اسلام و شهرنشینی در سودان مرکزی در قرن ۱۹، نمونه موردی، شهر ماروا

مقاله مزبور نیز به مانند دیگر مقالات شهرنشینی در آفریقا، مسئله الگوی شهرهای ماقبل ورود دین اسلام به آن منطقه و سپس روند شکل‌گیری و توسعه شهر دوره اسلامی، شهر دوره استعماری و روندهای اجتماعی و اقتصادی آن را مدنظر قرار می‌دهد. (حصص: ۱۵۴ - ۱۱۷).

مقاله هفتم - م. ا. الحامد، فرآیندهای مدیریت شهری با اشاره به شهرهای عربی.

موضوع و رویکرد اصلی مؤلف در این مقاله به مسائلی است که در شهرهای رشد یافته کشورهای معاصر عربی، به عنوان پیامدهای رشد شتابان شهری محسوب می‌شوند. مؤلف با رویکرد تحلیلی به مقوله مدیریت شهری و مشکلات پیش روی آن در شهرهای مزبور، مسائل زیست‌محیطی و استراتژی‌های مطروحه را به بحث می‌گذارد. (حصص: ۱۶۶ - ۱۵۵).

مقاله هشتم - آنتونی کینگ، فرهنگ، فضا و نمایش (ارائه) آن: مسایل روش‌شناختی در مطالعات شهری.

در این مقاله مرور سریعی بر ادبیات مربوط به اقتصاد شهری و نظریات مربوط به چگونگی تولید فضاهای شهری شده و به ویژه مسایل مربوط به فرهنگ و نظام جهانی و شهرنشینی مدنظر قرار می‌گیرد (حصص: ۱۹۴ - ۱۶۷).

مقاله نهم - لین سونگ، زندگی روزمره مسلمانان چین در بی‌جینگ. در این مقاله، مؤلف ضمن بررسی زمینه تاریخی پیدایش اسلام در منطقه، مسایل مختلف مربوط به طرز زندگی، زبان، آداب و رسوم، جشن‌ها و اعیاد و نیز هویت مسلمانان مورد نظر را مورد بحث قرار می‌دهد. (حصص: ۲۳۹ - ۱۹۵)

مقاله دهم - کینا گاوای ایشی، ناحیه کوهستانی زاگرس در چشم‌انداز تاریخی: مردم شهرنشین فاقد شهر موضوع این مقاله فارس و ایلات و عشایر مقیم آن خطه است که از ایام قبل به نام روم معروف بوده‌اند. (حصص: ۲۴۷ - ۲۳۳).

مقاله یازدهم - عبدالشریف، مساجد، تجار و مالکان زمین در شهر قدیمی سنگی زنگبار. در این مقاله به تفصیل درباره ویژگی‌های سبک، بنا و محدوده‌های ساخت مساجد در زنگبار و تاریخچه تأسیس آنها بحث شده است. (حصص: ۲۹۰ - ۲۴۹)

مقاله دوازدهم - کیسا ایشی ماسوتوشی، اولیاء متصوفه در قرن دوازدهم در جامعه مغرب: رباط و ریبطه. نویسنده در این مقاله بحثی را درباره نقش و کارکرد

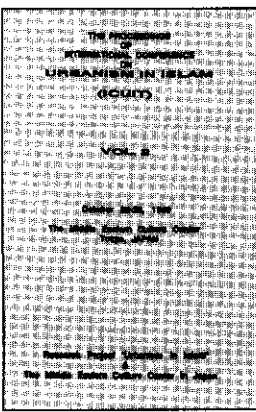
پایگاه‌های جهادی و دعوتی مشایخ صوفی در مغرب که تحت عنوان شناخته شده رباط صورت می‌گرفته است، ارائه می‌کند و درباره قیامی که توسط یکی از افراد مزبور علیه سلسله حکام وقت انجام شده، مطالبی ارائه می‌نماید. (حصص: ۳۴۵ - ۲۹۱).

در انتهای جلد چهارم مجموعه مقالات، گزارش مختصری درباره گردش کار کنفرانس (حصص: ۳۶۶ - ۳۵۱)، فهرست همکاران سمینار (حصص: ۳۷۶ - ۳۶۷)، و سازمان اجرایی و علمی همایش (حصص: ۳۷۹ - ۳۷۷) آمده است. جلد پنجم این مجموعه که عنوان ضمیمه را دارد، حاوی مقالاتی است که در فرصت برگزاری همایش واصل شده و پذیرفته شده‌اند. هم‌چنین این جلد مجموعه‌ای از سخنرانی‌های ویژه همایش، مجموعه گفتارهای افتتاحیه و گزارش‌های اختتامیه همایش را شامل می‌شود.

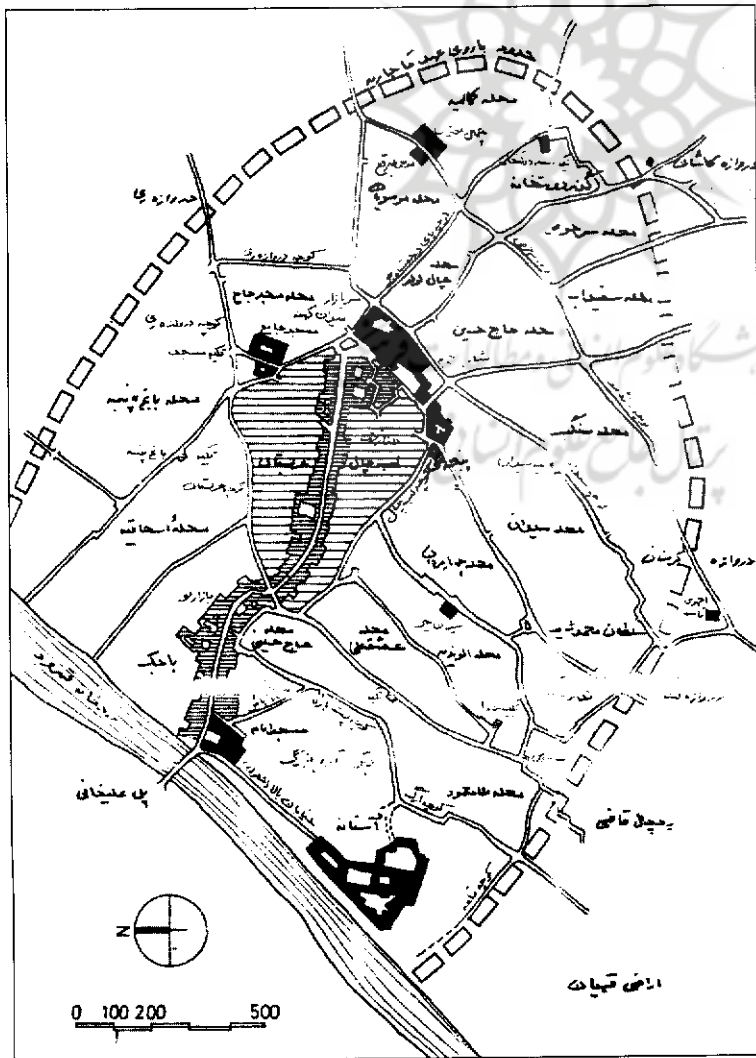
مقاله اول - کوریوزاوا تاکنو، غازان پس از سال ۱۵۵۲: شورش سال‌های ۱۵۵۲ - ۱۵۵۷ جنگ غازان و حکومت مسکویی

در این مقاله ابتدا وضعیت سیاسی و اجتماعی خانات غازان (۱۵۵۲ - ۱۴۳۸ م) و سپس روند تسلط حکومت مسکویی بر آن، به ویژه نبرد معروف غازان (۱۵۵۷ - ۱۵۵۲ م) و نتایج آن، مورد بحث قرار می‌گیرد (حصص: ۴۹ - ۱).

مقاله دوم - سوئیت جیبو و یرسارجنو، روش پژوهش

یافت قدیمی شهر قم

در مذهب.

سپس حرکت سنت‌گرایان و محافظه‌کاران در اواخر قرن هیجدهم و اوایل قرن نوزدهم از ابتدا تا پایان آن حرکت مورد بررسی قرار می‌گیرد. (صص: ۲۲۸ - ۲۱۹).

مقاله نهم - شیبا یوشی نیبو، شهرنشینی و روستائیشینی در جامعه چین: نمونه موردی نینگ‌پو در ناحیه مرکزی چین.

مؤلف در این مقاله می‌کوشد رابطه شهر و پیرامون آن را در دهه ۱۹۳۰ م. از خلال اسناد و مدارک و به ویژه آمارهای موجود به بحث و بررسی گذاشته و از این طریق الگوی توسعه شهری در این منطقه از چین را در مقایسه با الگوی توسعه سایر شهرهای آن کشور ارائه نماید (صص: ۲۲۷ - ۲۲۹).

مقاله دهم - هاماشیتا تاکه شی، تاریخ تجار مسلمان در شهرهای شرقی آسیا.

در این مقاله با بررسی پیشینه تجارت محلی و منطقه‌ای بین هندوچین و مناطق مسلمان‌نشین، شبکه تجارت دریایی و ویژگی‌های آن مورد توجه قرار گرفته و تحولات پس از قرن ۱۵ م که با ورود تجار غربی به این حوزه تجاری شکل گرفت، بررسی می‌شود. (صص: ۲۹۳ - ۲۷۳).

مقاله یازدهم - میاجی میکو، شهرهای جدید اسلامی و تغییر در نهاد خانواده: بررسی موردی تونس.

در این مقاله، ضمن بررسی الگوهای خانواده در کشورهای عرب‌زبان، به شهر تونس به عنوان یک الگو از شهر اسلامی عرب نگریسته شده و شرایط تحول نهاد خانواده در دوره قبل از قیمومیت فرانسه و پس از آن در مناطق مختلف شهر، از حومه یا محله و با عنایت به شبکه روابط اجتماعی در تونس مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین توجه به محورهای دیگری چون تأثیر مهاجرت به شهر تونس، فشربندی جدید اجتماعی و ارزش‌های جدید که در این مقوله مؤثر بوده‌اند نیز مورد توجه مؤلف قرار می‌گیرد. (صص: ۳۲۷ - ۲۹۵).

مقاله دوازدهم - سوگی یاما ماساکی، نواحی شهری عمده در امپراتوری مغول.

در این مقاله مؤلف با عنایت به نظام اولوس در امپراتوری مغول، چگونگی به‌وجود آمدن شهرهای بزرگ در هراولوس مغول و کارکردهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی شهرهای بزرگ مزبور را به اختصار بررسی می‌کند. (صص: ۳۳۸ - ۳۲۹).

مقاله سیزدهم - آنتونی کینگ، فرهنگ، فضا و نمایش آن: مسائل روش‌شناسی در مطالعات شهری.

آنتونی کینگ صورت تجدید نظر شده‌ای از مقاله خود را که در جلد چهارم همین مجموعه به چاپ رسیده بود، ارائه کرده است. (صص: ۳۷۴ - ۳۳۹).

مقاله چهاردهم - اسعد ندیم، مشربیه، هنری مردمی در شهرهای عربی - اسلامی.

در این مقاله در باب هنرهای ظریفه مانند تابندگی، خاتم‌کاری، حکاکی و غیره در شهرهای مصر و تحولات آنها، مطالبی مختصر ارائه شده است. (صص: ۳۸۴ - ۳۷۵).

گفتار پانزدهم - گونول اون، کاشی تزئینی در معماری

مؤلف با بررسی روش‌های مختلف موجود درباره مذهب شامل رویه‌های انسان‌شناسان، جامعه‌شناسان، روانشناسان، بحثی را درباره روش مطالعه در دین اسلام که از شرایط و پیچیدگی‌های سیاسی - اجتماعی خاصی برخوردار است، می‌گشاید. (صص: ۵۹ - ۵۱).

مقاله سوم - ناکازاتو ناریاکی، انبوه مردم شهری (MOBS) در قیام عمومی کلکته ۱۹۴۶.

در این مقاله نویسنده یکی از آشوب‌ها و درگیری‌های مهم بین هند و مسلمان‌ها در شهر کلکته و قبل از جدایی مسلمان‌ها از هندوها، که روندهای اجتماعی - سیاسی متفاوتی را بوجود آورد، را به بحث و بررسی می‌گذارد. (صص: ۸۳ - ۶۱).

مقاله چهارم - زینل کلینگ، اسلامی شدن یک مرکز شهری در مالزی: نمونه مورد شاه عالم (Shah Alam) مؤلف با تأکید بر تجربه شهری در دوره حاکمیت مالایی‌ها بر مالزی که بعدها با مهاجرت هندی‌ها و چینی‌ها به آن جزیره جمعیت بومی دچار شرایط جدیدی گردید، سیاست‌ها و ایده‌های شاه عالم را در این باره بررسی می‌نماید. (صص: ۱۹۰ - ۸۷).

مقاله پنجم - نوال المصری نادم، تغییر سبک زندگی در قاهره.

در این مقاله نویسنده با توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد شهر قاهره از نظر تبار ساکنان آن و ارزش‌های فرهنگی متنوع موجود در شهر و نظریات دانشمندان مختلف درباره تغییرات اجتماعی شهر قاهره، به بررسی توسعه جنبه‌هایی از طرز زندگی قاهره در دوران معاصر که ریشه‌هایی در دوره ماقبل مدرن دارند، می‌پردازد. (صص: ۱۲۸ - ۱۱۱).

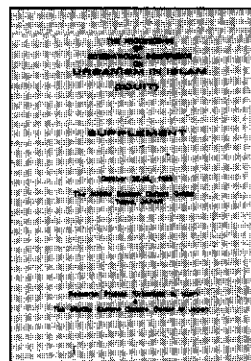
مقاله ششم - دیه گو لوردلو دملو، مسائل توسعه شهری مشترک میان شهرهای بزرگ واقع در امریکای لاتین. مؤلف در تحلیل شرایط رشد ستایان شهرنشینی در امریکای لاتین، به ریشه‌یابی و گرایش‌ها موجود در آن شهرها پرداخته و به ویژه بر مسائلی چون خانه‌سازی برای فقرا، ساختار شهری و مسائل ترابری و ترافیکی و غیره در شهرهای بزرگ آن کشورها، اشاراتی دارد. (صص: ۱۹۳ - ۱۲۹).

مقاله هفتم - ناکامورا میتسئو، [نهضت] محمدیه اندونزی، همچون یک پدیده شهری، ملاحظات در خصوص [تا-تیر] متقابل شهری - روستایی در جنبش‌های اجتماعی اسلامی.

در این مقاله شبکه مناسبات شهری - روستایی در اندونزی دوره قبل از استعمار و سپس تأثیرات استعمار بر آن شبکه مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت تفاوت‌های موجود در پاسخ‌های جوامع اسلامی شهری و روستایی به جنبش‌های اسلامی مدرنیستی و اصلاح‌گرایانه مانند محمدیه مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد (صص: ۲۱۸ - ۱۹۵).

مقاله هشتم - سوزوکی تاداشی، روند انقلاب سنتی در پایتخت امپراتوری عثمانی، تلاشی برای تحلیل‌های سیاسی و جامعه‌شناسی.

در این گفتار، ابتدا انواع جنبش‌های مخالف اصلاحات در دوره ماقبل مدرن در امپراتوری عثمانی مطرح شده و

Hourani, A. and Ster, S.M : (editors) The Islamic city, Oxford, ۱۹۶۵.

۶. Serjeant, R. B (editor): The Islamic city: (selected papers from the Colloquium held at the middle East Center, Cambridge, London, ۱۹۷۶.

۷. Lapidus, I.Ra. M: Middle Eastern Cities, (A Symposium on Ancient, Islamic, and Contemporary Middle Eastern Urbanism): University of California. Press, ۱۹۶۹.

۸. مجموعه مقالات مورد بحث با این مشخصات به چاپ رسیده است:

The Proceedings of International conference on Urbanism in Islam (ICUIT), october ۲۲-۲۸, ۱۹۸۹. The middle eastern Culture center, Tokyo, Japan. ۵ Vols.

لازم به یادآوری است مدتها قبل گزارش بسیار مختصری از این مجموعه با این مشخصات منتشر شده بود: گنجی، محمدحسن: گذری بر کنفرانس جهانی شهرنشینی در اسلام، در: فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، س ۱۱، ش ۱، بهار ۱۳۷۵، صص: ۱۴۴-۱۴۰.

۹. توضیح مفیدی درباره سازمان‌های برگزارکننده همایش، مؤسسات حمایت‌کننده، کمیته‌های علمی و اجرایی همایش، گزارش گردش کار همایش، شیوه گردآوری و چاپ مقالات و معرفی مرکز فرهنگ خاورمیانه، در ابتدای جلد اول مجموعه مقالات آمده است.

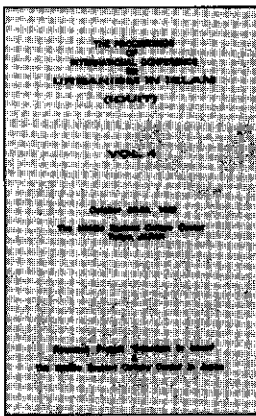
این مطلب که تحت عنوان سخنرانی مخصوص مشخص شده است اشارات زیادی به ویژگی‌های هنر معماری اسلامی در ترکیه که به ویژه از دوره سلجوقیان آغاز می‌شود، داشته و جنبه‌های فنی آن را برمی‌شمارد (صص: ۴۰۳-۳۸۵).

گفتار بعدی نوشته تانمارا آکیرا با عنوان ساختمان یوکوهاما: بین گذشته و حال، به بررسی تاریخچه شهر یوکوهاما، روند بازسازی آن، الگوی مسلط بر شهر و خصایص آن و مسئله حفاظت از میراث تاریخی و اشاره به برخی جنبه‌های هنری در طراحی این شهر اختصاص دارد. (صص: ۴۰۶-۴۱۱).

بخش پایانی مجلد پنجم، شامل سخنرانی‌ها و نطق‌های جلسه افتتاحیه همایش، ریاست افتخاری همایش (شاهزاده میکاسا) و سایر میهمانان افتخاری است. سپس فهرستی از حمایت‌کنندگان از همایش ارائه شده است. نطق اختتامیه همایش که توسط یوزو (YUZO) ایراد شده و نیز فهرست عمومی مطالب جلد پنجم، به اضافه فهرست مؤلفان مقالات، نمایه اغلاط و تصحیحات مقالات، صفحات پایانی این جلد را تشکیل می‌دهند. (صص: ۴۸۲-۴۱۲)

پی‌نوشت‌ها:

۱. در اینجا تنها می‌توان به اسامی برخی از محققان سرشناس مزبور اشاره کرد: ام. لومبارد، ژانت ابوالغند اف. بنت (F. Benet)، و اسپنسر، اس. ام. ستیرن (S.M. Stern)، کلود کاهن، فن گروبنام، خاویار پلانهور.
 ۲. برای آگاهی از کلیات دیدگاه و نظرات محققان مزبور درباره موضوع مورد بحث، ر. ک: محمد عبدالستار عثمان: مدینه اسلامی: ترجمه: علی چراغی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۶، صص: ۱۲-۱۶.
 ۳. برای دیدن تجلی چنین دیدگاهی درباره شهر اسلامی و ارائه ارزیابی وسیعی از مناسبات حقوقی درخصوص مناسبات درونی شهرهای اسلامی، ر. ک: Kakim, Besim Selim: Arabic - Islamic Cities, Building and Planning Principles: London, KPI, ۱۹۸۶.
 ۴. برای دیدن فهرستی از انواع گوناگون مأخذ مزبور، می‌توان به دو اثر زیر مراجعه کرد: Haneda, Masashi and Toru Miura (editors): Islamic Urban Studies, Historical Review and Perspectives, Kegan paul International, London, ۱۹۹۴.
- نیز کتاب‌شناسی پر دامنه‌تری که توسط چند نفر از ایران‌شناسان آلمانی تهیه شده است: Bonine, Michael. E and Eckart Ehlers and Thomas Krafft: The Middle eastern city and Islamic Urbanism: An Annotated Bibliography of western Literatures. Oummlerbuch, Bonn, ۱۹۹۴.
۵. مجموعه مقالات همایش مزبور با این مشخصات منتشر شده است:

نیشابور (نقشه شهر غازانخانه)

